

LILJENROTH, SVEN PETER

**Huru skal Braheska scholan, på det genaste
och mäst säkra sätt, kunna årligen förse
kongl. gymnasium på Wisingsö med
skickelige gymnasist-ämnena? Fråga,
framställd och, vid gymnasii-rectors ombytet
på W**

Lund
1791

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken. EOD erbjuder åtkomst till digitaliserade dokument enbart för personlig, icke-kommersiell användning. För annan användning vänligen kontakta biblioteket.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu>

VISINGSÖ

Huru skal Braheska Scholan, på det genaste och
måst säkra sätt, kunna årligen förse Kongl.
Gymnasium på Wisingsö med skickelige
Gymnasist - Ämnen?

Under
Allm.
Sais
(Br)
o
VISINGSÖ
1700-1829

FRÅGA,

FRAMSTÅLD

OCH,

VID GYMNASII-RECTORIS OMBYTET

PÅ WISINGSÖ

DEN 18 JUNII 1790,

UTREDD OCH BESVARAD

AFTRÅDANDE GYMNASII-RECTOR

LECTOR OCH PROFESSOR

MAG. SVEN PETER LILJENROTH.

DEUS est cum Civibus, de Scholarum incremento laborantibus.

LUND, 1791.

TRYCKT UTI BERLINGSKA BOKTRYCKERIET.

TIL
KONUNGENS
VIDTBETRODDE MAN,
ÖFVER-HOF-PREDIKANTEN OCH BISKOPEN
ÖFVER WEXIÖ STIFT,
SAMT
LEDAMOTEN AF KONGL. NORDSTJERNE-ORDEN,
DEN
HÖGVÖRDIGE OCH HÖGTUPLYSTE
HERREN,
HERR MAGISTER
OLOF WALLQUIST,

ALDRÅDMJUKAST
AF
FÖRFATTAREN.

WÅRDASTE, WÅRDE, MYCKET AGTADE

OCH

ÅLSKADE ÅHÖRARE!

Menniskornas sinnen, enär de med viktiga göromål och ordentliga beställningar äro sysselsatte, behöfva, likasom allt annat, sin vederqveckelse och hvila; ty hvilken är, som icke en sådan hvila behöfver, at han icke må under bördan uppgifvas? Man bör därför aldrig binda sin själ's tänkekrafter vid djupsinniga saker, så framt icke kroppen haft någorlunda hvila, at han kan göra själen sin tilbörliga tjenst. Men der ligger också magt uppå, at klokt och visligen blanda arbete och hvila om hvarandra, at man icke förmycket eller förlitet sysselsättes, icke förfört, eller förlitet nöje söker.

Sedan äfven vi, Ålskade Åhörare, nu någon tid varit sysselsatte med våra *Vanliga Öfningar*; så måge vi också med dem på en lämpelig tid uphöra, på det vi med större åhåga kunna de samma åter begynna: och då vi, med *GUDS bistånd*, vilje göra detta: så skole vi enkannerligen komma ihog, at vi under denna lediga tiden så väl böra tiltaga i goda seder, som Bokeliga konster. Ty såsom de *Lärare* ganska mycket sela, som mena det vara sin pligt, at göra sine *Lärjungar* qvicka.

4

quickare; men icke sedigare; (*Mores mali quasi herba irvigua succreuerunt aberrime*) altså blifva åfven *Ynglingar* uti seder illa anförde, enår de bringas til en blott kundskap om dygden; men icke til des utöfvande. Uti det allmänna lefvernet och umgånget plågar gemenligen så tilgå, at en hvar, då han af e-lacka människors lastande eller annan olågenhet varder besvär-rad, til den människa gerna hafver lust och behag, som be-någet kan det meddela, hvaraf ens sinne och mod kan vederquickas; men år han den, som af *Ungdomen* hafver va-rit begifven på Bokvert, och det sedan idkeligen öfvadt, kan han väl alt sådant lätteligen tåla, välvetande, at dygdens fiender allena plåga des ålskare försmåda och hara, och at den, som tål oförrätter, år dubbel heder värd: ty man bör vara så undervist, at man med anständigt ådelmod kan tåla alla särskilta anfall af oförrätt och motgång.

150

Kundskaper och dygd kunna dock aldrig fullkomligen vin-nas, utan handledning och arbetsamhet. I en så oskattbar affigt hafver *Höga Öfverbeten* förordnat *Öfnings-bus*, och vid dem be-ständiga öfningar i skrifvande, talande, ordkastande, o. s. v. Detta år egenteligen et drygt, men ådelt arbete, och et arbete, hvarigenom bäst i minnet bibehålles, hvad man hört, genom hvilket man säkert årfar, om man redigt fattadt hvar och en sak, eller icke; ja, genom hvilket man förberedes til alla slags lärda arbeten: Jag vet ej tjenligare *Catbeder* för en nybegyn-nare uti ordkaltnings-konsten, ån den *Gymnastiska*. Men skal detta vinna framgång ibland *Ungdomen*; så måste *Ungdomens* ombyten af hvila bestå uti förnuftets öfningar; så måste icke omsorgen vara minst hos *Läraren*, at låra *Ungdomen* tänka, jag menar tänka i svite. Billigt borde *Slut-Konsten* drifvas för *Ungdomen* på det sätt, at den derigenom blefve mera förnuftig; ty i samma mån, som förnuftet upodlas, så röres hjertat. Jag kan ej se annat, ån at redige tänkesätt åro förut nödige för *Ung-domen*, men skal den få dem, så måste väl grunden dertil låg-

5

gas i *Ungdomen* (jag menar uti Scholan) genom upfostran, hvilket ej lærer kunna ske utan redig undervisning i *Grammatican*; ty det är *Grammatican*, som visar de tekn, hvilka utmärka våra begrep. Begrepens förening och sammanbindning har åstadkommit *Förnufts-Läran*, eller *Logican*. *Raisonnementernas* sammanbindning, som sker af snillet, har gifvit anledning til konsten at tala väl, eller *Rhetorican*.

Detta är det, som jag finner *ex praeceptis Logicis* vara för en *Gymnassij*, som vil med et upbrukadt förstånd tråda in i de *Academiska Vändningarne*, icke allenast nyttigt; utan ock aldeles nödigt. Jag önskar det vore hos Eder, *Ålskade Lärjungar*, i friskt minne, hvad jag på sistvekna Läse-Termin utlade om Förståndet, nemligen, den kraft som vår själ åger at kunna fatta, föreställa sig, tänka och döma, är hvad vi kalla förstånd, och til et godt förstånd fordras beständig flit och åhoga, at odla det samma: Snillet är ju såsom et gevär, hvilket af bruket glänser och hålles vid magt. Snillet är en förmögenhet at kunna inse tingens likhet och olikhet: uti sanningars upfinnande fordras *ingenium*, eller snille; ja äfven til at fingera: Snillens Moder är *Aktgifvenhet* på det, som föreställes, eller läres; *animadversio peperit artem*, intygar *Cicero*.

Men dessa öfningar behaga icke altid; emedan de fordra möda, och äro derföre rätt sällsynta i dessa tider: det vore således ganska mycket bidragande och nödigt vid *Undervisningen* at sådana öfningar blefve mera almänt och mera alfsvarfamt vid magt håldne.

En hvar af den Studerande *Ungdomen* har väl hog för at blifva lärd, endast det kunde ske i makelighet, det är, utan synnerlig arbetafhamhet *). Låtjan är aldrig ensam; den förenar

*) Samma klagan förde *Cicero* i sin tid öfver *Ungdomen*, som så lyder: *Languet juvenus, nec perinde atque debet, in laudis & gloria cupiditate versatur.*

när sig gerna med sådana utväfningar, som äro värdige des
 värdskap; icke besinnande, at Naturen latt *Törne* kring *Rosen*,
 och skal om kärnan: den, som *stundar kärnan*, måste *knäcka*
skalet: och den, som något vil lära, han måste *ivettas* derföre,
 eller som Latinerna säga; *gaudent sudoribus artes*; ja! det är
 Eder mer än ofta sagt, at *obstructa difficultatibus est omnis co-*
gnitio; i lika måtto följande Ciceronis intyg: *Natura pub-*
herrima cuique operi proposuit difficultatem. Detta arbetet
 är ej något blott tidsfördrif och gyckelspel: det är tungt och
 svårt; ty det har viktiga saker til föremål. Menniskan är år-
 nad til alfvarsamma och gagneliga förrättningar: hon skal ju
 framdeles arbeta för *Religion*, som Frälsaren sjelf stiktat: för
Staten, för *Regenten*, och för *Fäderneslandet*.

Käre *Barn*, Ålskade *Lärjungar*, det är Eder och Edra
 Vederlikar, som jag pålyftar med menniskan; at förbinda Eder
 til stråfvande efter den ädlaste af alla belöningar, som är *Sven-*
ska Nationens beständiga *åtanka* och *tacksambet*, upmuntrar jag
 Eder til *flit* och *Gudsfruktan*.

Om nu den Studerande *Ungdomen* skal blifva gagnelig
 för *Fäderneslandet*, som den egenteligen, efter Ciceronis ut-
 sago tilhör; så måste den framför alt vänjas vid *bön*, *arbet-*
sambet och *flit*, som ännu aldrig varit utan Guds välsignelse.
 I möjligaste måtto bör *Ungdom* afhålla sig ifrån alt, som för-
 leder til veklighet och onyttiga tidsfördrif. NB. De mästa
 laster i världen komma deraf, at vi icke kunna vara allena:
 derifrån härleda sig *spel*, *yspighet*, *dryckenskap*, *förtal*, *afvund*,
 m. m, hvilka upfylla des sinnen med tycke för fåfånga och
 lustbarheter, hvartil, Gudi lof! här hos oss, Eder altid felas til-
 fällen och frestelser, så väl som reteller til utväfvande nöjen,
 och den dyrbara tidens fruktlösa upoffrande. Derföre gå de
Studerandes framsteg, här hos oss, ofta til förundran, i jämn-
 förelle af deras år vid *Öfnings-husen*, hvarpå en *Yngling*,
 som med behörigt tillstånd siltvekna är härifrån *Gymnasium* til
 Hög-

Hög-Skolan i Lund ankommit, är et fulltygande vitne, den der blifvit, endast på fyra års tid, här vid *Öfnings-busen*, så underbygd i Studier, at han kan låfa för sig sjelf, och begagna sig af Herrar *Professorum* Föreläsningar).

Det

- *) För fanning och samvete skuld kan jag intet underlåta at, på begäran, lämna det betyg om *Philosophiæ* Candidatens Hög lärde Herr Pehr Isaac Liljenroths besynnerliga skickelighet och sit samt drift uti Informations - Verket, som jag af nedanskrefne omständigheter fådt erfara :

1:o När uti nästledne November jag af en, genom svår våderlek, ådragen *Feber* så håftigt sjuknade, at jag icke kunde röra mig utur sängen, och ingen här uppå orten fans, ehuru sjukdomen straxt hos Högvärdigste Dom-*Capitel* gafs tilkänna, som ville åtaga sig undervisningen för mina 8 *Disciplar* uti de stycken, hvilka Kongl. Skolæ-Ordningen *Rector* och *Con Rector* föreskrifver; då var välbemålte Herr Candidat icke allenast villig, at strax åtaga sig detta arbetet; utan ock fortsatte det med så stor heder, at han uti December höll *Examen* til allas både *Docentium* och *Discipulorum* fullkomliga nöje.

2:o Har mera välbemålte Herr Candidat så upöfvat sin kära Syster, Våladla Mademoiselle Clara Aurora Liljenroth, at hon icke allenast genomgått *Examen* på *Gymnasio* uti alla de *Vetenskap*er, som der föreställas, med utmärkt beröm; utan ock under *Reperition* i Scholan för mina *Disciplar* förklarar både *Cornelium* och *Ovidium* med större tydelighet och *Latinska* Språkets kändom, än andre *Gymnasister*.

3:o Har Herr Candidaten Liljenroth på et fjerdedets år så undervist en *Yngling* om 17 år, hvilken den 8 Mart. nästledne år intogs nederst i Scholan, at han nästledne *Termin* flyttades på *Gymnasium*, och undergick *Examen Anniversarium* med all den heder, som andre *Gymnasister*.

Utom desz har Herr Candidaten gifvit både *Gymnasii* och *Scholæ* Ungdomen undervisning i alla de *Lärdoms-delar*, som de kunnat begära.

Desse fanningar äro här allmänt bekante, och varda nu med mit namn studfastade.

Vikingsö den 1 Aug. 1786.

E. N. Bergmark.
Rector Scholæ.

Det Högst förtjenta *Uppfostrings Sällskapet* gifver väl nya Låro-Methoder, lämpade til närvarande tider och Lårdomens nu varande tilstånd, efter hvilka *Lärarena* fåkrare och med mera nytta kunna och böra undervisa *Ungdomen*, som dem är anförtrodd; men om Låro-sättet är aldrig så godt; så förskaffar det dock föga nytta, när fel och försummelle uti almånhet ibland *Ungdomen* hafva öfverhanden, och den behöfver påliteliga anstalter, genom hvilka undervisningen för den kan blifva rätt nyttig til århållande af en rättskaffans Lårdom, och göra den skickelig til Fäderneslandets tjenst. Man ger ut författningar, man hotar, man befäller, befäller och befäller, hvad skal man mer göra, har jag ofta, under mina flera Rectorat-år, hört invändas. Skulle man än mer sporra och upmuntra dem til at vara sitrige uti sit åliggande, skulle man snart få sjunga, *consummatum est* med deras Embets-förrätningar. Jag frågar billigt här: hvar felet ligger til en försummad verkställighet, antingen hos den befällande eller lydande? Icke länge sedan har man utur de almånna Paperen fädt inhemta, "huru som det nu för tiden är "et ganska vanligt fel hos den Studerande *Ungdomen*, äfven "hos de Rike, at de vilja inhemta all sin kundskap endast genom Föreläsningars åhörande, hvilket dock i sjelfva verket "blott är et tidsfördrif. När de en gång som hastigast uprepat, hvad de hafva hört, skal det redan få namn af mycken "sit, måsta dels, heter det, låter man ankomma på en slump, "om något, och huru mycket deraf i minnet bibehålles., Den som om andras upfostran vård hafver, måste väl tidt och ofta gråma sig, när han således ej ser växten svara mot dels ans; dock nog för honom, när hans samvete är fritt för agg, och då dels besvär ej blifver med otacksamhet belönt. Men jag säger Eder, Mine Vårde *Schola-Lärare*, och älskade Låro-piltar, rent ut, at om det förblifver vid det ofvan anförda *Undervisnings-sättet*, är Lårdomens förfall oundvikeligt: *Refert Reipublicæ conservare litteras*. Vell.

~~SECRET~~

9

Vi hafve lyckeligen, Gudi Lof! såsom *Lärare* en Hög *Styresman*, som har de frugtsammaste gåfvor i all slags *Lärdom*, och som med den måst upmuntrande nit *) håller oss i ordning, samt förhindrar, at icke vi sjelfve, efter hand, blifva i våra *Embeten* försummelige, hvartil aldrig för någon felas tillfällen och frestelser; dock böre vi sjelfmante komma ihog, at Gudfrugtige och flitige *Scholæ-Lärare*, som til sin *Sysla* skickelige åro, gagna *Republiquen* mycket, och at deras efterdömen ofta göra de *lydandes* regel; hållt som det vil icke lårdeles rimma sig, at visa andra vägen, och sjelf stå stilla, som *Pålen* vid vägen. Hvad hjälper all kundskap och förfarenhet, när man gör, hvad låtas borde, och låter hvad göras borde? Så litet, som en Soldat utråttar i fält utan vapn, så litet gagn gör en *Scholæ-Lärare* i Scholan utan *kundskap, trobet och flit*; Dessa åro stora och visla kännemärken på en förfaren *Scholæ-Lärare*: Den, som rätteligen är ägare af desse *känneteken*, han är vållskickad och beqvämlig til at förestå en *Scholæ-Rectors* ansvariga *Sysla*, och årligen lämna från sin Schola til *Gymnasium* skickelige *Gymnasist-Ämnen*; och en sådan *Rektor* *Scholæ* tarfvas vid denna *Brabeska Scholan*, hvarest 12 *Stipendiater*, af Öbo Barn, årligen

b

*) *Nulla tam odiosa narratio, quam sui ipsius laus. Cicero.* Utdrag af et *Embets-Bref* ifrån *Wexis* den 26 Mart. 1788. *Consistorium* tillförter sig *Herr Lectorens* och *Professorens* benägna åtgjård härutinnan med så mycket större visshet, som det noga känner *Herr Lectorens* och *Professorens* uplysta och värklamma nit för *Scholæ-Verkers* bästa och *Vetenkapernas* tilväxt. Förblifver

S. T.

hörfamme Tjenare
OLOF WALLQUIST.

J. Z. Hjelmnerus.

En så upmuntrande årindring från sin Högste, och så högt uplyste Förman, den der äfven Fosterlandet är skyldig den åra, som redeligaste och störste *Embets-Mån* förtjena, synes mig aldrig böra döljas för et uplyst Folk; en heder, hvarom jag i samning aldrig drömt, intil des vår Högst Uplyste *Ephori* ogemena ynnest mig om mit värde underrättadt.

ligen åga tillräckelig *Sold*, at dana dem til et sanskyldigt åndamåts vinnande. Hjertats danande är det förnämsta af upfostran: Hjertats danande vil fåga; de onda böjers undertryckande, och begärens ledande in på det, som är godt och ådelt. Det är beklageligt, at, för det medfödda förderfvens skuld, är *Ungdomen* mera förmögen, at begripa och behålla det skadeliga och falska, än det fanna och råta.

Det är af mycken påföljd, at en Scholæ Rektor förstår undervisnings-konsten af grund; det förtjenar, at i denna vägen med upmärksamhet genomläsa den oöfvent väl utarbetade *Parentation*, som vår Dråpelige *Ephorus* Sjelf, på sistvekna år, hållit öfver en Ypperlig *Scholæ-Rektor* i Wexiö, som flydt vårt umgänge, samt mått af ålder och outtrötteligt Scholæ-arbete, gått til hvilo. Den der med möda och flit, i sin ungdom, upodlat et lyckeligt snille, som med smak och granskning skaffadt sig lunda tankar, och lärdt at stilla irrblofs, hvarmed dårar löpa ifrån sanning och grundelighet, då de icke länge hålla sig vid laken. Korteligen: Bemålte *Lärare* afskilddas uti åberopade *Parentation*, såsom en ibland de ypperste *Scholæ-Rektorer*, som indruckit af Vishets källan i *Upsala* så mycken vishet. Denna saknad, som Wexiö lysta *Schola* mått vidkännas, har skaffadt vår Djuptänkte och Samvetsgranne *Ephorus* nog möda med återbesättjandet af en värdig *Scholæ-Rektor*; hållt *naturen* är ganska sparlam med stora Männers framalstrande: af en Mans flit, möda och arbete, kan ej slutas til des dugelighet til *Syslan*; *industria sine ingenio parum prodest*; Mången arbetar, som en trål; men när des arbete kommer at granskas af skarpsynta ögon, blifver det dock ratadt och för odugeligt antedt. Mången har producerat flere *Snille-Foster*; men alla hafva dödt i *Barndomen*. Men som vår storfrågade *Ephorus* hitils aldrig låtit bedraga sig af lånta färgor, ej eller förtagit sig i *valet* af *Dem*, som han visligen ståldt vid *syslorna*; så vil man hoppas, at ock vår *Brabeska Schola*, som åfven en ny *Rektor* tarfvadt, af denna vår Högsta *Styresmans* påliteligaste *urval*, en värdig *Rektor* erhållit; *Värdig*, om han hämtat af *Visdoms-Brunnar* mycken fast, at dermed vatna

sina *Scholæ-Plantor*, som til antalet här, för hans tid sig utvidgadt; *värdig*, om han vet draga til sig *Scholæ-Ungdomens* kärlek och förtroende, på fätt och vis, som des värdige Företträdare i Sysflan, nu förtjent *Rektor Scholæ i Wexiö*, hvars följevärdiga exempel är tjenligt, där Läse-Lusten hos *Scholæ-Ungdomen* har råkadt i för-
agt.

Saknad n, som hans förflyttning här för *Scholæ-Barnen* förordfakat, hänger mig så hårdt och ömt i sinnet, at jag icke vidare gitter derom orda.

En *Lärare* är oek betalad för at läsa i sin *Schola*; om han gör det på sina vissa timmar; så har han fullgjordt sin fylla; stadnar han dock dervid; så har han gjordt förlitet, såsom medmänniska och medborgare; men at med utmärkt åhoga, såsom en *Heurlin*, öma för *Lärjungarnes* anförande åfven uti de andra *Classerne*, som här åro så få, at uplöka alla tilfällen til deras undervisning, som han tänker förflytta til *Gymnasium*, det är sådant, som aldrig kan betalas; det stämplar en *Scholæ-Rektor*: dertil fordras NB. et godt, et rätt godt hjertas öma drift, och et ådelt sinne åstundar derföre ingen annan belöning, ån sina medlefvandes kärlek och välsignelse. Hvar nitisk *Medborgare* bör upeldas och drifvas, enligt *Ciceronis* utfago, uti et af sina högtideliga tal, af en inom sig värkande *Årelyfnad*, at i alt fullgöra sin skyldighet. I följe häraf har vår högste *Förman*, som redan intagit hela vår vårdnad, befalt oss *Lärare*, som öfver den här *Studierende Ungdomen* upfigt hafva, at noga gifva ågtning på *Ynglingarnes* naturliga förnögenheter, at göra verkliga framsteg i nödiga kundskaper, samt uplöka, och antaga dem af *Öbo-Barn* til at studera, hvilka gifva et mera utmärkt hopp, at i en framtid göra lyckeligare framsteg på *Lärlomsvägen*, det är sådane, hos hvilka vi finna *skickelighet, lust och kallelse* af Naturen til Boken, samt upmuntra dem sjelfve, och deras *Föräldrar*, om de *Öbo-Barn* åro, med hopp om underföd af de härtil anslagna *Stipendier*, på det ej något skickeligt *bufvud* skal undandragas från *Lärdomen*, och den anledning til *Vishet* och *Dygd*, som här vore at förvänta.

Et sådant understöd kan ju naturligen upmuntra til *Lärdom*, hvilken med dessa Stipendier bör belönas. På denna räkning torde arbetafahet och hog för studier hos våra *Stipendiater* i allmänhet, än en gång blifva på moden (fast de någon tid tynts vara retelefärdige) och under vår vaksamma *Ephori* upseende åter vakna, samt trampa de laster under fötterna, som vanskapa skickelige Braheske *Stipendiater*. Härvid ryckes, enligt naturlig billighet, böra ställas i fråga, til vår *Ephori* högt uplysta bepröfvande, om icke desse *Stipendiater*, likasom vid andra *Öfnings-Hus*, böra undergå pröfning, åtminstone i Latiniteten årligen, innan de få upbåra sina *Stipendier*? och så öfva sig åtminstone i den obundna *Tale-arten*, jag menar både den *simples* och den *figurerade*, at de vid afrefan från *Gymnasium* förmå (*proprio Marte*) sammanskrifva och hålla et obundit *Tal*, til åminnelse af den *Makalöse* Scholæ- och *Stipendiat-Stiftaren* Grefve BRAHE. Och som *Tale-konsten* förutfattar utförandet eller *declamationen*, som innebegriper *Årbörden*, *Accenten* och *Uttalet*; så är väl denna öfning för dem oundärlig.

NB. *Pöfvens* öfverenskommelse med, och skiljaktighet ifrån den obundna *Vältaligheten* bör ock vara dem bekant.

Vår Högste *Förmans* Egen årfarenhet uti det vigtiga *Undervisnings Värket* får jämväl här sin röst: Hörer, huru Han, bevärdad afven på den *Vägen*, behagat uti Höggünstig *Skrifvelse* til mig sig yttra: "Jag har både såsom *Lärjunge* och *Informator* årfarit, at man i Språken gör bästa framsteg genom *discursive* läsning, derunder *Docens* dels efterfrågar, och dels uppgifver och tillämpar *Principia Grammatica*. Ju simplare alt detta sker, desto bättre går läsningen. *Barn* äro incapale af det *Scientifiqua* *Läro-fäti*et.;, Et yttrande, som i ämnet sprider mycket ljus (det har varit en skarpfynt WALLQUIST förbehållit, at ej allenast sprida ljus ibland sina *Scholæ-Lärare*, utan i synnerhet at upphjelpa *Wisingsö Läro-Hus*). Oförlikneligen väl träffadt; ty ju enklare och renare et ting är; ju högre är det ock til at skatta.

Detta

Detta *Informations-sätt* är så ovedersägeligt, at det för-
 tjenar allmänne vedertagas. Det uplyser *Schola-Lärare*, re-
 nar *Deras Smak*, och återförer dem til *Naturen* och den enkla
 fanningen. Efter at hafva mödligt ransakat alla metoder, som
 blifvit nyttjade, och nu brukas til at lära det lärda *Språket*,
 jag menar *Latin*, har jag intet funnit någon, som jag kunnat
 vara mera nögd med, än denna simpla och grundeliga metod;
 efter somliga syntes mig trälaktiga, och andre för vanmåttige.
 Derföre har jag från många år tillbaka vikit ifrån dessa begge
 vägar, och valt denna med årkänd framgång. Jag önskar, at
 göra vidare gagn med mit ringa pund. Sådan omsorg om vår
Ungdoms upfostran, så fällsynt i alla, och i synnerhet i våra
 tider, fordrar en evärdelig *Årestod* uti vårt Samhälles *Tide-
 böcker*.

Den skönaste dag upgår således nu öfver *Småländska Par-
 nassen*, och *Lutan*, likafom uti *Apollo's* egen hand, gifver i
 sinom tid, de renaste och ljuffigaste slag.

Dessa små *Phæbi Hus* utmärka sig icke mindre, än andra,
 genom synnerlig kärlek för *Wetenskaper* och *Lärdom*. Emedan
 nu arbetfämhet är den nödvändigaste egenskap hos en god *Lä-
 rare*, och alla dem, som skola befordra sjelfva *Lärdomen*, samt
 des förbättring och fullkomlighet; så är den ock en oumgånge-
 lig egenskap hos skickelige *Ännen* til at undervisa: Bägge
 räcka de hvarandra handen: *Lärjungen* tager skada om den
 hos endera saknas. Kort sagdt, skickelige och arbetfamme *Lä-
 rare*, skickelige och arbetfamme *Ännen* at lära och undervisa,
 böra anses för ypperlige *Hjelpredor* uti *Undervisnings-verket*,
 som böra paras uti et ägta *Hjone-lag*; men få de skiljo-bref,
 blifver affödan oägta.

Konster och *Wetenskaper*, intyggar *Cicero*, uti et af sina
 prydliga *Tal*, äro *Sam Syskon*, som hafva geniet til en gemen-
 sam *Möder*.

I samma oskyldiga upfat, som skal följa alla mina iteg, nödgas jag sluteligen tillägga denna upmuntran: Det Eder *förening* med mig, värde *School-Lärare*, så väl som Eder, Ålskade *Lärjungar*, måtte ske genom inbördes hog för arbete; ty en *Embetsman* bör, för at upfylla sin pligt, gå arbete och möda til mötes, och altid komma ihog, at en Rättskaffens *Lärares Ämbete* är fullt med möda och bekymmer.

Derföre, Ålskade *Lärjungar*, vifen nu, här efter, högsta ifver til *Humaniores litteras*, så *Grækas*, som *Latinas*.

Om tvång eller belöning äro kraftigare til befrämjande häraf, lämnas nu derhån: beklageligt, at sådane medel måste användas til det, som lärer til vår egen stora förmon: Frivilliga Växter äro vanligt vis mera lifliga, än dem man drifver med största omsorg.

Men hvar må man vända sig, der icke missbruk förefalla, och hvilket stånd är, der alla gå lika, på dygdens jämna bana?

En hederlig *Täflings-Lystnad* borde ju upmuntra oss til en ogemen arbetsamhet, fastän under knappaste *vilkor*.

Vi *Lärare* hafva för ändamål, at bereda vår *Ungdom* til *Gudsfrugtan*, samt mogenhet i *dygd* och *vitterlek*; ty en *Yngling*, som genom en sann *Gudsfrugtan* uppeldas, tillväxer lyckeligare i *Vetenskaper*, än den, hvars hog föres af lätja eller egennyttas: *Egen afsigt vakar städse*: en *Yngling* intagen af åstundan, at fullgöra sin pligt, nytjar tiden spar sammare, än den, som endast har hog för studier.

Det som nu sagdt är, bör leda våra tankar til de fördelar, som flyta af en dygdig *Barna-Uppfostran*, och til det elände, som åtföljer dess förfummande. Utan tidig undervisning lärar sinnet likna den latas *Wingård*: om det lämnas under sin egen förderfvade viljas böjeller, hvad kunna vi annat vänta, än den förderfveligaste växt af orediga begär, hvilka med tiden utbryta i alla slags oordentligheter.

Det

Det ligger således icke liten magt på, om vi få eller annorlunda blifva ifrån barndomen tilvande; utan derpå beror mycket, ja finare alt.

O! at *Hus-Fäder*, så väl som *Scholæ-Lärare* med samvetsgran upmärksamhet ville vaka öfver det unga sinnets seder och första böjeller: Har *Ungdomen* haft tillfälle at fåta nedriga tankar i sit sinne, innan den kommer under *Scholæ-Lärens Disciplin*; så skal en så skadelig rot upryckas på det sått, at hädanefter sås et frö i deras tilväxande tänkesätt, at ingen utvårtens prydnad gör en förnuftig människa; ty det röjer flyktighet *)). Men arbetsamhet och Gudsfruktan, samt at mana sig sjelf til alt hvad som gagneligt är, och at vara ordentelig i lefvernet eller lefnadsfäret, både innom och utom huset, det skal befordra välsignelse, lycka och välgång. Kort sagdt: Vi äro säkert ej annorlunda bekaffade, än som vår upfostran varit. Hvad skada vore icke det, om framtida Slägter, genom sine *Läromästares* förfummelse, skulle förlora dessa oskattbara förmåner, skulle taga vilse om *Dygdens* och skickelighetens väg: eller om de, genom tidens rådande sinak, skulle misfledas från den sanna äran! De *Scholæ-Lärare* stå då icke tilfyllest at lasta, som fått icke någon tung och svår jordmån at åstas med, utan ofraden, som är god och luttrad, hvilken de låta ligga i vanhäfd til *Disciplens* och *Föräldrarnes* stora skada.

Jag är, som ock en *Gymnasii-Rector* bör vara, förlängt skild ifrån det låga begär, at få någons *Person*, hvars arbetsamhet jag icke ägt nöjet at just alrid, efter mit ringa omdöme, gilla. Det är likväl angenämt at styra, när man njuter någon frugt af sit nedlagda arbete. Jag, för min del, kallar den lyckelig, som med skyldig *Embets-vit* ådrager sig de makeligas afvund; hålft af laglig *Embets* förrättning, bör ingen ovänskap slutas; och er rent upfåt, som hvar-

*) Man klagar, och förmodeligen har man skäl til klagomålet, at yppighet i kläder, och makelighet vid Boken, mera än vanligt tilltager ibland *Ungdomen*.

hvarken regeras af blind kärlek, eller af oskälligt hat, talar icke alt til behag. Jag är ej nog oförlikrig, för at våga mig til at föka ådaga lägga de skäl, som under mina många *Rektorat*-år förmått mig, at ur en alfvarfammare ton moralisera vissa af våra *Scholæ Lärare* för den ovanan, at i stället för in loco publico, förofta hemma i sina hus, Ungdomen undervisa; NB. om man behagar, kan man väl urfakta en sådan *Anomalie*, då starkaste kölden inbryter: hvad jag dock tror mig vid de allmänna *Förbörden*, hafva blifvit varse, är det, at, såsom väsentliga källor och hjälpredor til skickeliga Gymnasist-Ämnens beredande, saknas här vid *Scholæ-verket* först ännu en Collega, den der borde mera öfva Disciplarne, som förflyttas ifrån den här nu varande ena och enda *Collegæ Class* til *Con-Rektoris*, uti declinerande, conjugerande, discernendis generibus, och uti Syntaxi casuum, än nu ske kan; och för det andra en *Hufvud-Bok*, jag menar et Systema Grammaticum, för unge och obevandrade *Scholæ-Lärare*. Hvad det första vidkommer, så har ännu jag icke funnit flera, än et enda medel, som jag kan anse för säkert, och til ändamålet skyndsamt ledande, hvilket jag väl ville föreslå, i händelse jag af vår öfver alla ord vördade *Ephorus*, dertil finga befallning, hvilket blefvo för mig en *distinction* utan exempel *). Dessa öfningshus låra välsigna den tidepunkt, då denna *Scholæ-Verkets* förbättring vinner fullbordan; ty alt från denna *Scholæ* anläggning, det vil säga, under en tid öfver halft annat 100:de år, har det varit

*) *Fu flere Lärare, desto lyckeligare Ungdom*: Jag vågar icke här detta Probleme med Demonstrationer utföra; utan alienast saken uti vår mycket Vise och Kloke *Ephori* kraftiga föranstaltande och milda åtanka allerödmjukast recommendera, hvilken redan intagen af den nit och omhugsamhet, som är Stora Själars lott, infer noggsamt denna brist, och är ömtänkt, om det passar så in i hans djuptänkta affigter, och vidsträckt nit om Lärdomens befrämjande äfven vid dessa *Phiebi Hus*, at den samma förekomma, och dymedelt betaga all farhoga för omogne *Rektoriters* ytterligare uppflyttning til Gymnasium, hållt de hittills altid kunnat förlitet *Latin*, och det lilla med ganska mycken osäkerhet. Det blefvo för vidlöftigt, at här anföra alle de bevis, som redan äro kunnige, och bestyrka denna obehageliga fanning.

varit en allmän önskan, at en så nödvändig sak för detta *Läse-värk*, som et *Collegat* til, skulle kunna hit förskaffas. At jag för egen del til det andra af gladaste hjerta vil bidraga, lærer ingen tvifla, hållt jag aldrig hopbundit bördor, dem jag sjelf icke velat vidröra. Och ehuruval jag, efter andras respectabla vittnesbörd derom, är tåmmeligen fallen för *Undervisnings-verket*, ja äfven så vida avancerat, uti *Undervisnings-Kundskapen*, at jag kunnat vid *Hög-Scholan*, innan jag kom hit til *Philosophiska Lektionen* år 1764, framte derpå några hundrade lefvande vittnen, så tror jag mig dock icke genom egen årfarenhet vara tillräckeligen, til en dylik Hufvud-Boks utgifvande, uplyst, utan at ofta behöfva begagna mig af andra *Grammaticorum* bistånd, och gå til de källor, hvarest säkra underrättelser kunna hämtas (för at vara fri från misstag i flere delar,) såsom *Bien suga fötman af mångahanda Örtter och Blomster* *), innan jag gitter lämna Verket i *Almänhetens* händer sådant, at det med säkerhet och nöje kan läsas och nyttjas.

En åker han är aldrig så god, han vil än dock hafva et godt bruk.

Lätom ofs så förena våra pligter, at inga klagomål från någondera sidan hafva rum: Den lyckan icke födt til den äldre Brodren, måtte fliten göra til den förstfödda. Och fastän en *Isau* alt förofta ville föra styrold på en *Jacob*, kan likväl en trogen Bön undvika faran, och vinna vällignelse.

Bruken altid den försiktighet, at lämpa Eder efter *Lärjungarnes* *Läre-Ämnen*, låtande mödan och arbetet komma an på Eder; men Lusten jämte nyttan förnemligast tökas och främjas på *Lärjungarnas* sida.

Men det är ej så lätt, som man tror, at nedlåta sig til *Barnens Fattnings-Gåfva*. Det är icke eller allom gifvit, at vara skickelig til *Undervisnings-Värket*. Honom, *Rector Scholæ*

c

på

*) *Facilius est triumphum Facultatum fieri Doctorem, quam bonum Grammaticum.*

på Wisingsö, återstår således ingen annan utväg; på den händelse han gör sig heder af, at förse Gymnasium med skickeligare Gymnasiste-ämnen, än at agera flere personer, jag menar vid alla lediga stunder, på sått, som Philosophiæ Lector måste agera Gymnasii Adjunctens Person, företråda den saknade Collegæ ställe, i annat fall, kan ej hända, at skickelige Rectorister komma at flyttas på vårt Gymnasium. Så mycket om detta ämne, uti hvilket insteg och framsteg kunna göras; men slut-stegen aldrig.

Men tilgifven afsteget ifrån ämnet: Jag hoppas af Eder godhet, Vårde Åhörare, at J besvären Er med åhörandet af et tillägg, som väl i anseende til sin ringa vidd, är mycket under Edra talanger: men der finnes en omständighet, som jag vil hoppas, ensam skal göra Er skadeslösa: det är den frikostighet emot Botaniska Vetenskapen, som den berömde Naturforskaren, Professoren i *Upsala*, och Riddaren *Thunberg* låtit påskina genom en Föråring til denna här varande Botaniska Trågård, bestående af de aldra raraste ägta Frön til Rotväxter och Blomster, som uti Medicinen äga förnämsta värcan: de der, sedan de här uti Botaniska Trågårdens, blifvit utslädde, nu redan til en del så ymnogt uppskurit i blader, at de lofva en rik afkastning til Grenna Apotheque, som redan derom gjorde sig förlåkradt *).

Namnen på dessa örter, som til allmän nytta här utslädde blifvit, och nu så frodigt blomstras, äro i synnerhet följande: *Raponticum Rheum* *) *Rheum Palmatum*, *Rheum Tartaricum*,

*) Sedan min ankomst til Gränna, har jag haft, och har ganska godt tillfälle, at ifrån Botaniska Trågårdens på Wisingsö, fournera mit Apotheque med flere Medicinal-Blommor och Rotväxter, som til rättelse lämnas. Gränna den 12 Aug. 1789.

Apollonius Hallberg.

*) *Rheum Raponticum*, som jag här uti Botaniska Trågårdens til nog myckenhet, många år cultiverat, och hvaraf frön hos mig til öf-

cum, *Falappa Mirabilis*, *Falappa Longiflora*, *Heliotropium*).
Atropa Belladonna med många flere.

c 2

Slika

verflöd gratis ärhållas kunna, befinnas, enligt framledne Professoren *Bergii* påliteliga uppgift, under hvarjehanda tilredning utgöra en äfven så smakelig, som sund rätt. På Svenska kallas den *Mar Rhabarber* til skilnad ifrån den *Medicinska* eller *Medicinella Rhabarbern* (som också här lika frodigt och ymnigt växer) hvilken på alla *Apothek* finnes. Denna växt har en Perenne rot, som hos mig ifrån den 30 Octobr. år 1773, årligen upskutt ofanteliga stora blad, med många och köttfulla bladskäft. Så väl bladerna, som blad-skäften, har jag uttrönt kunna, enligt återopade *Uppgift*, med förmån tillagas i våra kök til smakeliga rätter, hvilka egenteligen utmärka sig med en tendre mörhet, och en behagelig fyrlighet. Jag anser icke för fånyttigt, at denna mer berörda *Uppgift* här til hela sin vidd, inflyta låta, och vore det nog til allmänna nyttan at veta, det jag ej gjort denna hans uppgift mera bekant, förr än jag funnit den stadfästad genom mina egna-förnyade försök. *Nora.* "Man behöfver ej frukta för den värkan, man i allmänhet väntar af Rhabarber; ty rötterne af denna växt duga ej i Köken.

"Om bladen tagas, och blad-stjelnarna väl skalas, medan de äro friske, hvilken skalning bör fortlåttas in på bladens *nervor*, så at alla hinnor och skal väl bortränsas, hvarefter de litet förvällas, och sedan öfver elden stufvas, på samma sätt, som *Spenat*; så får man en grön rätt, som kännes mycket mör och tendre, och blir smakeligare än all *Spenat* och *Syra*, samt derjämte är snart tilredd. Om stjelnkar och blader helt simpelt kokas uti *Kött-soppa*, och sedan läta silas, så vinner hon en god smak. Vil man låta desse gröntaker, sedan de förut blifvit väl skalade, i kött-soppa qvarblifva, så utmärka de sig vid bordet med sin möra och goda smak.

Nora. En grön-soppa beredd af dessa blader utan kött, i blandning med *Spenat*, *Hufoud Salade* och *Sparis*, på vanligt sätt tilredde, blir ganska god.

"Om *Mar Rhabarber* upkokas i vatn, fränsilas och afredes med ägg, så får man en annan grön-soppa, som har smak och utseende, af *Aggöl*.

Nora. En Grön-kål om Våren, som blifver tilredd med tillsats af *Mar Rhabarber*, blir härigenom synnerligen förbättrad.

NB. Först om Våren, då bladerna vilja slå ut, om de då öfverhöljas med mylla, och dermed hållas betäckte i mån som de växa, så drifva de gula undermyllan och vinna derigenom en sådan möra, at de såsom *Salade*, med ärtika och olja, råa kunna ätas.

Slika gerningar kräfva ingen annan belöning, ingen annan årkänsla, än den nytta de medföra för det Allmänna.

Denna gröda, såsom allmän, beror på skötsel och ans, samt Himmelens medvårkan, som växten gifver. Andre Folk slag lärta värde på Naturalier, och utgöra de hos dem en begärlig Handels-vara. Mätte vi äfven i detta mode följa Utlänningsens exempel, och inskränka något af våra kostnader för frugt-

Nota. Om Våren, sedan jorden öpnat sig, så kunna frön, som hos mig gratis undfås, sås på kall jord, och emellan åt vatnas, då de snart nog upkomma, hvarest de i början, som oftast böra räknas, så länge *Plantorna* äro spåda. Men när de upskutit til den högd, så kan de kunna utplanteras, hör sådant icke helt gles, et par alnar mellan hvarje planta, och bör man ej försumma vatningen, tils de väl hunnit rota sig. NB. Ju bättre jordmän man består dem, des frodigare växa de, hållet der något högländt år. — Och som Roten är perenne, så slipper man det omakert at årligen så dem; ty ju äldre de blifva (hvilket ock jag rönt) des frodigare blir växten; och efter Bladerna äro synnerligen stora (i år til längd 18 och bredd 12 tum) så förlå de ock i Hushållningen, hvarföre Plantagen häraf ej behöfver blifva synnerligen stor.

NB. Papperet vil ej tillåta, at på detta stället anföra flere, som fordra särkildt jordart och Lufts omväxling.

Jag kan icke härvid obemålt lämna, huru som jag uti de allmänna Papperen funnit om Sol-Rosen, som här uti Botaniska Trädgården så ganska väl trivves, at ofta under starkaste Solbadet, utpräffas någon olja af de ymniga frön, hvilka hvar Ros här gifver, följande *Uppgift*: "Sol Rosen (*Heliotropium*), af des mogna fröen präffas olja, som icke eftergifver den så kallade *Provence*-oljan. Denna uppsättning är ifrån Frankfurt vid Mayn den 14 Mart 1786. En Adelsman i Ungern gör af Sol-Ros-frön en olja, som estar Skomakare-*Amberers* i Wien intygande, är mycket tjenligare för Låderet, än Fisk-Tran. Man har på åtkilliga Läder-sorter gjort prof dermed, och besunnit det derigenom vunnit en svårta och en mjukhet, som gör det likt med det *Engelska*. Et dermed smordt Läderthycke fans efter et års förlopp lika så mjukt, som om det nyss varit bestruket.

Samma olja kan ock brukas i stället för Smör vid matlagning, och äfven i Lampor, och har den samma uti smak och lukt förhållandet för hvar och en annan olja.

frugtlöse nöjen, för at kunna åga det tilfridsställande oskyldiga och rena nöjer, at betrakta den rika *Naturens* hvarjehanda alster. Andra Folkflags exempel böra ju upmuntra oss til värdig efterföljd, åtminstone uti den mån, som kan åvara emot våra krafter. Hvad för en liflig bild af liflighetens välgörande värkingar träffa vi icke här?

Genom flit och odlande är denna kring vårt Gymnasium nu vakra *fläck* en urbild af et slags *Eden*. Här finnes det, som kan behaga och förnöja ögon och lukt, hvaremot samma vakra *Trågård*, utan upbrukande, hade varit en vild *Park*, den tisteltgjordt oangenäm, och törne otillgängelig. Utan upodling hade den kunnat vara et *näste* för ormar, och et ohyggeligt hemvist för giftiga *Djur*; men *Spadan* och *Trågårds-knifven* uti idoghetens hand, hafva förbytt honom til et liter *Paradis*.

Här blifver man varse, huru som dessa Låro-Hufens mycket förjente och nu redan framledne Inspektors, Hårads Prosten och Doktoren *C. Helins*, år 1774, yttrade förhoppning om Botaniska anläggningens tilväxt vunnit sin fullbordan, dock icke annorlunda, än som de fattiga åro vane bygga sina hus: i år lägga de grunden, et annat år bygga de up väggarna, omfider blir tak på: En angenäm aning har velat föranlåta denne Vårde Styresmannen hoppas, och deröfver lämna nedanstående Betyg *).

* Affskrift: Then af Herr Lectoren M. Liljenroth planterade si väl *Aleen* och *Trågården*, som ock lilla Botaniska Örtgården, hvaröfver han mit betyg och vitnesbörd åtkat, befinnes vara i möjeligit godt stånd; fast thesse, uti en torr och mager jordart, af then i thenna Vår och Sommar inträffade längliga Natte-kjölden och starka hetan om dagarne, mycket lidande utslåt; har dock Herr Lectorens hafda myckns omsorg och möda, samt använda dryga kostnad haft så god verkan, at the äntå någorlunda begå sig. Och kan man såkert förhoppas, thet thenna Herr Lectorens berömvärda anläggning i framtiden förkaffar Örtan en anfenlig prydnad, och then *Seuderande Ungdomen* en märkelig nytte, hvarpå nu, vid Examen, första prof visades uti the uphämtade åtkilliga rara Örters kändedom til namn och Medicinska verkan.

Concordantiam testor.

C. H.

En del plöja flitigt, och så flitigt under svett och svår möda, när andra snarka vid spadan, och låta ogräset rota sig bäst det gitter.

Framledne Kongl. Hof-Predikanten och Prosten Doctor *Ekerman* berömde äfven dessa *Inväntningar*, hvarje gång han, sedermera, såsom Examinator, företrädde här *Epbori* ställe, och tackade med glädje-tårar Himmelen, som växten gifvit: men kunde icke förutse, huru de, efter min dödeliga afgang, skulle kunna subsistera: mit svar blef alltid detta: Har man allvar med ändamålet, så vil det ej mycket vidsträkt imagination til, at uttänka de tjenligaste medel til des befrämjande, i det ena och andra affeendet.

Man fordrar väl icke af mig, som så sent lagt mig på Botanique at känna det finaste i någon viss del; men jag torde likväl kunna göra nöjaktig redö för mig i det hela. Jag uttyder för vår *Ungdom* Blomster och Rotväxternas egenskap och nytta, med äfven så stort nöje (fast icke kändedom) som en Professor i Vetenskapen gör det för sina *Disciplar*.

Jag gjorde, Mine Värde Åhörare, en ohöflighet, om jag trodde mig här behöfva förklara de återopade allmänt kände *Blomsters* och *Växters* Medicinska värkan vidare, än hvad anförda Noterna vid handen gifva. Jag bör icke eller förtiga, det vakra samlingar uti hvarjehanda Natural Historiens delar hos oss redan blifvit sammanbragte, ej utan mycken min möda och kostnad, så väl ifrån *Utrikes* ofra längst affägne orter, såsom alla slagen af *Mesembryanthema* och *Aloë* från Cap. B. Sp. o. f. v. som ifrån Sveriges åtskilliga Landskaper.

Jag skulle vid detta tillfälle icke undgå namn af en otacksam, om jag uragtlåte omörda den vakra början, som Herrarne Öfversten och Kongl. Riddaren Grefve *Stackelberg*, Lagmannen och Ladamoten uti Konungens högsta Rätt *Stockenberg*, Öfverste-Lieutenanten och Riddaren *von Castanie*, Majoren och Riddaren *Lagerberg*, Kongl. Secreteraren *Modeer*, Prosten Mag.

Jfen-

Hsenberg, Den för sin 'uti Natural-Historien selekta kunskap kände Kyrkoherden *Mag. Bjerkander*, Con-Rectoren *Ahlander*, *Mag. Andr. Wickelius*, Källare-Mästaren *Enander* och Hand-laden *Quistgård*: begge dessa siltstående, nu boende i Stockholm; hedrande Med-Borgare; men infödde Wifingsö Boar, hafva löfvar ytterligare rigta dessa Inrättningar. Der åreljus, som desse *Respektive* Herrars frikostighet uptändt, bår för efterverlden lysa. Det skulle falla ut på skryterier, om jag det här vidare ville utbreda. Kort sagt: Vårdige efterdömen för andre lika frikostige.

Så framt jag icke råkade för den oväntade förtreten, at misshaga, skulle jag nu råda vår vetgeriga *Ungdom*, at med mera alsvär än hittills skedt, lägga sig på *Natural-Historien*, på det denna vår *Ungdom*, må åtminstone veta och känna de *Naturalier* och *Sanctuarier*, som i vårt *Cabinett* finnas, och icke behöfva skämmas för grof okunnighet, när den en gång vid Hög-Scholan, derom tilspord varder. En god sak behöfver dock icke vidlyftigt förespråk; så är ock med denna. [När framtiden en gång granskas mit bemödande om denna *Vetenskap*, torde väl mit obetydeliga minne uplifvas, och sätta Efterverlden i någon undran öfver mit bräckeliga skepp, som oskadt hunnit lofvera förbi så många skär och klippor, och hvarigenom våra små *Öfnings-Hus* litet mera upstigit.

Man hafver blifvit varse äfven på vår lilla Ö, jämväl af det räcka Könet, et inträde på *Vetenskapernas* Fält. Och jag ser icke, hvarföre Fruntimbren skal vara betagit, mer än Karlarne, at nytja det pund, Gud och Naturen nedlagt, förutan hvilket föga voro värdt at lefva. Om jag ej vore skyldig at inskränka detta mit Tal, skulle jag anföra dem til följevärdigt exempel för andra, som här med framgång, och de Lärdsas bifall, vandra på denna Lärdoms vägen.

Den Gudomeliga Vishet, i hvars milda och mäktiga händer våra och dessa *Öfnings-Husens* öden nu hvilat, förlåne både mig och Eder, Vårde Med-Bröder, at under Läse Terminerna

nerne, med vederbörlig nit och arbetsamhet förmå fylla våra skyldigheter!

Då kunna dessa *Öfnings-Hus* ej förlora, utan snarare årligen, som nu, sedan vår makalöse *Ephorus* öfvertygad oss om den öma omsorg hvarmed han visligen befordrat *Föreläsningar* i *Geometrien* och *Botaniquen* för vår Gymnasii *Ungdoms* tillväxt i Vetenskaperna och Lärarens upmuntran til en nyttig tåflan för detta värdiga föremål, samt Gymnasii värligena heder och anseende, vinna et ökad tillopp af Läringar, i synnerhet ifrån *Trivial Scholan* i Jönköping, af dem, som til följe af vår Högst Vördade *Ephori* befallning, komma här efter, året innan Academiska resan får derifrån antrådas, at besöka et af våra Gymnasier i *Stiftet*; och vår *Brabeska Schola* årligen förse vårt Gymnasium med nya och skickelige Gymnasist-Ämnen *).
Säle-

- *) Utdrag utur Biskops-*Visitations*-Protocollet af år 1733: De af *Schola Inferiori*, som upflyttas uti Gymnasium, böra första året betjena sig af de äldre Gymnasisternas *privata Information*, kundandes *Rektor Gymnasii*, af Ungdomen, dem utse, som dertil tjenlige äro, samt theröfver noga inseende hafva, at lukt med frukt och nytta aflöper. NB. En på denna *Schola*-Inrättning upmärksamt, kan hålt finna, huru af omogne *Gymnasist-Ämnen*, utom *Philosophiæ* *Lectors* märkelige biträde, ingen möjlighet är, at til åberopade ändamål få skickelige Gymnasister danade. Det vore til äfventyrs en oförlätelig seghet, om någon obetänksam behagade inbilla sig, at en eller annan Gymnasist här vid Gymnasium mindre lyckeliga framsteg i Latiniteten, voro en följd af *Philosophiæ* *Lectors* mindre, efter dess *Läre ämne*, lämpeliga *Läre-Method*, eller at dess ringa framsteg i *Slurkonsten*, hade sin grund i förhöga *Lårdomar*, som bemålte *Lector* libringar honom, utan här får det med rätta heta: *Dedocenti onus grauius est, quam docendi*. Quint. NB. Gymnasisternas trögare framsteg, i allmänhet, i Vetenskaper och Språk, här vid *Läro Säter*, härledd af *Vetenskapernas* lärare föreläsfande, är en fördom, til hvilk-n man blindvis fatt förtroende, at nemligen *Vetenskaper* och *Språk* här för min, och min Vårda *Medbroders* tid, varit mera lämpade efter *Gymnasii Ungdomens* fattnings-gäfva, eller naturliga förmögenheter at fatta och begripa, hvad som blifvit föreläsfat, än seder-

Således förgår äfven härigenom all farhåga för brist på Studente-ämnen ifrån *Wifingsö Gymnasium*). Stärkte af denna öfvertygelse, låtom oss med rätt alfvar angripa våra lofliga yrken, hvartil vår *Pligt* kallar oss; vänta allt af *Förfynnens Hand*, och intet mislöde sky.

Vi vörda härvid den allvifa *Förfynnens* hemlighet, som har obegripeliga utvägar at föra oss, hvart Hon behagar, af hvars beslut äfven dessa små *Öfnings-Hufens* tillkommande öden bero! hvarmedelst vi hoppas undgå anläggga sorg öfver *Öfnings-Hufens* fallande anseende och värdighet, samt fälla flöta tåren vid deras likfård **).

d

Slute

mera. Mer och mindre skickelige, flitige och tröge Gymnasister vore här lika få bekante då, som sedermera; och, om någon betydlig skilnad nu gifves, består den til äfventyrs deruti, at man uti uplystare tider lärdt känna och upfinna lättare och genare utvägar til Vetenskapernas bibringande, och at efter en rätt gen Grammaticalisk methode inhämta Lärda Språkens delar och sammanläggning.

*) De, som neka denna fölghden, täncka litet; ty denna fölghd är handgripelig.

***) *Historia Facti*. Sedan en mycket fördelaktig *Båt färd* genom Professoren *Liljenorhs* enskilda bemedlande, och än mera kostnad, för den här vid *Öfnings-Hufsen* Studerande Ungdomens fria öfverkomst hit och hädan, blifvit inrättad, och år 1778 kommit til stadga, hvarom närmare *Inrikes-Tidningarne* N:o 81 och 99 för år 1785 kunna läsas; äger detta *Lärosäte* genom sin lyckeliga belägenhet och sit hållsamma Climat all den förmån och beqvämighet, som någon sin kan önskas. Man andas här den renaste luft, som tyckes gifva själen en ny varelse, och man finner hvarje steg man gör, at framledne Riks-Drotfen Grefve *PERR BRAHE*, hvilken, för sina makalöla välgärningar, i synnerhet mot denna *Ös Invånare*, lever uti våra hjertan, äfven som Hans minne förevigas igenom detta nyttiga *Schola-Verks* Inrättning år 1636, och Glorvördigst uti äminnelse Konung *CARL Xlite*, som år 1693 af de donerade *Brabetska Schola Gods råntor* anlade detta Kongl. Gymnasium, samt lika nådigt confirmerade *Brabetska Schola-Inrättningen*, hafva haft största anledning, äfven här låta trä

Sluteligen, som vår mycket rättvise *Ephorus* gifvit Gymnasium Rectors Embeter, uti Höggunstig Skrifvelse, hvilken för kraftig

konster och *Vitverlek* fälta, så til sägandes, sina *Bopdlar*; hvarom en utkommen *Academisk Afhandling* med påkrift: *Visingia Musis amica*, omständeligen förmåler. Ungdomen inhemtar vid detta Gymnasium, utom de vanliga Gymnastiska kundskaper, äfven smak för *Botaniquen*, *Natural Historien* och *Antiquiteterne*; emedan det är en förut afgjord sak, at den af så god anledning dertil, som här gifves, bör känna sådant: Denna Ungdom, som ifrån *3:ne Rikers* nära intil väl belägna *Provinciers* kantor här studerar, tålar om företrädet för hvarannan i insigter. All ting beror endast uppå skötsel och ans. Man blifver gemenligen antingen mycket eller intet i jämförelse med den uppfostran man åtnjuter: alt ändas här, dock i sin mån, i jämförelse med de större *Opfungs-Husen*, *Vetenskaper* och *Lärdom*, ja! ända til *Frunimbren*, hvilka här äfven som man får likna smått med stort] i *Bologna* uti *Italien*, med en anständig värdighet utmärkt sig uti allmänna Scholan, och på Gymnasium, til bevis derpå, emot *Utläningen*, at *Vetenskaper* under den Vise *GUSTAF den III:s* årefulla Regering, blifva dyrkade, och at det täcka Könet icke är så flyktigt, och litet bögt för lärdom, som man velat det afkilda. *Lärdoms Gudinnorna* hafva således nu icke, som tillföre kan hända skedd, af det gamla utspridda ryktet om dessa Lära-Husens förflyttning til en för studier mindre bekvämlig ort, somnat, utan äro fast mera muntra och eldige deraf, at Ungdomens antal, ända til *Noblessen*, ökar sig hvarje Läs-Termin. Det fordras nu mera icke vidare *Bevis*, för at än ytterligare styrka, detta Lärofätets förmånliga beskaffenhet, än endast återopa, i djupaste underdånighet, *GUSTAF III:s* makalösa nåd, omsorg och beskydd; som Han redan för dessa *Lära-Hus* påkinnat lätit: För *den första*, har denne Vår Vise och Milde Konung, under den 29. Mart. 1773 hugnat här varande *Docenter* och 12 st. *Stipendiater* med allernådigste *Resolution*, at så åtnjuta förhögnings af *Sebala Godsets* räntor efter Markegången, til deras bättre utkomst; Höga *Resolutionen* läses in extenso, uti återopade *Academiska* afhandling, eller *Magister Almqvists Gradual-arbete*: För *den andra*, under d. 6. Augusti 1777, har Hans *Majestät* med nådigt nöje ansett *Lectoren*, nu mera *Professoren Liljenroths Inrättning* af en *Botanisk Trädgård*, för ungdomen nyttig och til dess *fundation* i nåder af egna medel understödt: För *den tredje*, under d. 21 Junii 1784 uppå *Max Venerandi Consistorii* underdåniga

kraftig befallning anses, fria händer, at *Schola-ordningen*, under Rectorat-året strictissime eftersefva; så önskar jag upriktigt, Min Vårdfaste Efterträdare i detta Embete, nåd, hålsa och krafter af Högden, til at detta ansvariga Embete å nyo, lika värdigt, som flere gånger tilföre, förvalta; jag önskar ock Eder, Mine Vårde Medbröder, tillika med våre Lärjungar, under denna ledighet ifrån *Schola-arbetet*, angenäma Sommar-nöjen, och förfäkrar här bredvid, at all Ciceronisk våralighet ej kan tolka min agtning för Vårdige *Schola-Lärare*.

d 2

Nu

Styrkan anseft lika nådigt Professoren Liljenroths afgifna förfäkran, at i sin lifstid vid sin innehavande Syssa vilja förblifva, äfven til Plantagernas utvidgande och underhållande, för nyttig och gagnelig: och änteligen för det fjerde, under den 31. Jan. 1786 i be-
 dragtande af de af Professoren Liljenroth värfstälte nyttige och be-
 römvarde *Invärtningars* uprätthållande och utvidgande, såsom et
 ytterligare nådigt *Vedermåle* af Dets nåd för bemålte Professor,
 har Hans *Majestät* härmedelst förfäkradt Sonen, Candidaten Pehr
 Isaac Liljenroth, at vid Fadrens fränfalle varda befördrad til den
 efter honom ledig blifvande Lectors *beställningen* vid detta Gy-
 mnasium på *Wisingsö*. Detta är det, som utgör alla *Öboarnes*
 lifligaste glädje, som för sina Studerande Barn äro berättigade til
 12 st. Stipendier: Detta är det, som förordfakat den dryga kost-
 nad, som bemålte Professor ytterligare i år gjordt på *Naturaliers*,
Konst-flyckens och sällsynta *Mynis* hemlkaffande til Antiquitets-
Natural- Konst- och Mynt-Cabinetter härstädes, tillika med åtskil-
 liga rara växter ifrån Utländska orter til Botaniska Trä-
 gården: Detta är ock det, jemte det kraftiga hägn och beskydd,
 som Länets, af oss aldrig nog bepriseliga *Höfvinge*, och Stiftets
Biskop, enligt sin almånt kända Vishet och Ädelmod, redan låtit
 dessa Öfnings-Hus få hugna sig af, hvilket tyns anat, och följk-
 teligen tvingat Hufvudmannen för gamla *Projecter* til dessa Öf-
 nings-Husens förflytning, innom des sista förkansning. Rättvi-
 sans kännare, och hvar opartisk kan häraf intraga och förstå, hura
 en Stor, Vis och Nådig Konungs dyra förfäkringar skulle ven-
 värddas, om någon Dets underfåte, i sin sphære, vågade nu mera
 göra sådant Project, både emot Sveriges Konungars kraftigaste
Confirmation, och högst betydliga löften.

Nu, höga Himla Magt, som hela Verlden vårdar,
 Som åt hvar jordisk magt, sin magt och styrka ger,
 Beskydda Svea Land, och Svenska Zions gårdar,
 Vårt Höga Kunga Hus beskydda mer och mer;
 Beskydda Landets Far, och agta Du Din Smorda,
 Med åreriker frid Hans Länder väl omgjorda,

Gif mogna Råd i alt, beskydda Rikfens Ständer;
 Hvar trogen Embets-Man beskydda Herre Gud:
 All verlden frugte Dig, Dig tacke alla Länder:
 Hvert ovist Hedniskt Folk omfamne dina Bud:
 Vår Höga Styres-Man, Hans Vård med Lärda sina,
 Beskydda, och låt här Din åra evigt skina!

TAL,

HÅLLIT PÅ WISINGSÖ KONGL. GYMNASIUM

DEN 8:DE JUNII 1791,

VID

RECTORS-EMMETETS OMBYTE,

AF

TILTRÄDANDE GYMNASII RECTOR,

LECTOR OCH PROFESSOR

MAG. SVEN PETER LILJENROTH.

Du Lärde, Vitre Man, Vårt Lårosätets Fader,
Som föder Christi Hjord, med Sarons friska blader.

Du frida Nympha-Chor och våna Mufers skara,
Som gör at Nasen *) kan sit Pindi namn försvara,
Du Rikets dyra hopp, J alla Visdoms Planter,
Som räknen Eder Sköld och stora Blods-Förvanter.
J Mufers eget Folk, som stån i qvicka språng,
At värfva pris och lof förutan minsta bång:
Låt mig min rena säng med glada läppar föra,
At lyda Himlens lof, vårt *Samfund* heder göra.

En vördig Rectors röst och Öfnings-Hufens åra,
Mig från mit fölla lugn til nya Lagrar fört.
Det fordrat rasker Man, at Rectors-bördan bära.
När ordning kallat mig, jag Flockens önskan hört:
Hvad skal vår lilla Flock uti sit hopp nu sakna
Då förre Rector syn's, och Liljenrother vakna.

Jean Almqvists vårda namn på Vishets-Öen minnes,
Så länge redlig tro om våra hjertan rår.
Hvar gång för dets förtjenst en ny belöning vinnes.
Vårt sinne vördnadsfult nytt glädje-ämne får.
Så är förtjentens kraft, dets lön i alla tider,
Den värma af sit ljus til alla hjertan sprider.

*) Gymnasium nämnes här af Allmogen för *Nasen*.

Gå, värde Heders-Man, fullbordå Årans bana,
 Den stödjdes af Din dygd mer än på titlars mängd,
 At Flocken pröfva ömt, det är din ädla vana,
 Som gör Din välgång kär och afvund utesångd.
 At allmän vördnad nå, med tårar saknad blifva,
 Är mer än all den lön, som Bok och Sysla gifva.

Mit hjerta ömar sig och utaf oro blöder,
 Jag bland mit Phœbi Folk ej känner mig igen;
 När jag den Ungdom ser, som nu vår tid upföder:
 Man är blott med sig sjelf och ej med Muser väna.
 En Yngling får ej tid i Vett och Dygder växa,
 Han håldre går at ta sig en fånyttig låxa.

At hjerta och förstånd til någon stadga drifva,
 At genom egen flit til Heders ställen gå,
 At sine Fäders blod och Riker värdig blifva:
 Det är en aflagd led, som ingen vill förtå;
 I vekligherens bädd man muntra tiden söfvar,
 Och sina bästa år i lasters skola öfvar.

Ack! at vår korta tid i dårskap ej förfildes!
 At åran alltid fast på rena grunder stod!
 Ack! at förnuftet ej från Menskligheten skildes!
 Och för at bli belönt man sinne vara god!
 Här ryser all min blod, min tanka redan hisnar,
 För unga Ambers-Mån, när gamla Stamen visnar.

Et väl belastadt Skepp får alltid djupet mäta,
 En tommer Båt går fritt in uti hvarje hamn,
 Den ingen ting har lärt, kan ingen ting förgåta;
 Den ene åran har, en annan blott des namn:
 Och mån ej fordras mer, at rätta hamnen hinna,
 Än kunna som et skum på hafvets böljor simma.

Nog ses på Pindi kull, at vett plår dårskap hōta,
 Den dit sin kōsa tar, bōr ej fōr faran skey;
 Men hvem kan hinna med all lastbar dūmher bota?
 En enda halfvård kan ju, många lårda bry?
 Så kan, når rätt fōrtjenst med åra målet rækker,
 En Wurm få samma lott, som skratt och lōje vācker.

Nu år Er arbets tid, då vett bōr efterfrågas,
 Om Christi kånedom på hjertan vinner magt.
 Hvad hjälper om Ni få med verlds-bekymmer plågas;
 At ögat blifver just af lynbar glants och pragt?
 Hvad gagnar at man guld ur ågta grufvor mäter,
 At rikdom skōtes vål, om Sjålen Gud fōrgåter?

O! Vårda Flock, betånk de under Gud bedrifvit,
 Hur Han vårt Helicon har frålst från Ryffens hand *),
 Hur Han med kraftig hjälp ny undervisning gifvit,
 At dermed ge dig rätt til upkomst i dit Land!
 Glōm ej den dyra nåd, som GUSTAF låtit finna,
 Glōm ej, at söka GUD, om du vil fällhet vinna!

Tånk på Guds helga Ord, som hår fōr dig förklaras,
 Som uppå fridsfens stig hår leder dina fjår.
 Vet, at en hemlighet dårri nog vål förvaras,
 Som fōr til kånedom utaf *Hans* Majeståt.
 Tånk på, hur ofta man hårom dig nog påminner;
 Gud vil ej dit fördårf, blott at du dig besinner.

Sker

*) Det var icke en bland de minsta hugsvaleller fōr dessa Öfvingar.
 Hus, at de, i då varande brydamma omständigheter, undgingo
 blifva et Herberge fōr flere Compagnier Ryfska Fångar: Man vet ej
 i hvad krops och sinnes ställning Project-makären var, då han
 detta projecterade? Lås i stället din Litanja, och bed Himmelen
 beyata dig fōr at rubba Herrans Plantere Gårdar.

Sker detta, får du se vår fällhets Sol framskrida,
 Som Nåde-Himlen nu til denna tiden dölgt.
 En Nåde-Sol gått up; den andre vi förbida,
 Där fruktan, sorg och gråt för rubbning ofs har följt.
 Din mun til Herrans lof och pris du snart uplåter,
 Som dig från sliprig stig på jännan våg fört åter.

Hvar morgon du Guds lof med tacksam röst uphöjer,
 Din Afton Visa blir: och pris ske Lärdoms-Gud!
 Vår GUSTAFS mildhet gör den ro, som dig förnöjer,
 Hans klara Lärdoms-Sol, din ägta lärdoms-skud,
 Med den du lå består, at intet kan dig veka,
 Från nöjet, som du har med Njo Syftrar leka!

Då andra i sin vår med håpna händer sprida
 Sin Ungdoms lärdoms låd, och frukta mager höst,
 Din dygd behöfver ej med denna fruktan strida.
 Du känner plogen lätt af denna ljufva tröst:
 Din Höga Förman vil uppå din upkomst tänka,
 Hvad skulle nu din flit och dygde-vandel kränka.

Vi grunda endast på, hur Ni må blifva lärde,
 Hur dygdens ädla must må bli Er sinnes spis,
 Hur Ni för dygd och vett med tiden må bli värde,
 At tjena GUD och Kung på Lärda Männers vis:
 Ni sku då för Er Dygd med Lärdoms-kranfar krönas,
 Och hemma i Er tour för mödan se'n belönas.

Och denna rika skörd på fälla skörde-dagen
 Se'n blifve ock Er skörd i många fälla år!
 Så skal vår fälla Ö fördubla frögde slagen,
 Och Grenna höga berg de rop, som glädjen får:
 Gud vake öfver Den, som för Er fällhet vakar,
 Och ge, at af tin dygd Han mogna frukter imakar!

Må Svea Konung till sin Hälso-rela göra,
Som äfventyrlig nog på hafvets hala rygg!
Fölg, lycka! Honom sjelf, at lyckligt återföra
Och för all önskelig tid gör jämt des hålsa trygg!
Välkommen, Dyre Kung! at trösta Svea Rike,
Som känner ganska djupt sin saknad utan like.

Du, som i Nåd och Magt har aldrig ledt Din like,
Behugna oss med Nåd, uplys oss med Dit ljus!
Omgjorda med Din vård vår Kung, vår Drottning, Rike:
Bevara alla Stånd, samt Cron-Prins, Kunga-Hus!
Gif hålsa, bröd och frid, och alt hvad Dig behagar,
Som bytt vår suck i frögd, vår forg i glädje-dagar!!

---

www.books2ebooks.eu